

İLERİCİ GERİCİ

İSKENDER ÖKSÜZ

İlerici - Gerici

İskender Öksüz

Geçen asırda yıllarımız “İlerici!”, “Gerici!” bağrıışlarıyla geçti. Comte, Hegel, Marks; hepsi, toplumların “tekâmül” ettikleri iddiasındaydı. Tekâmül ediyorlar, olgunlaşıyor, kemale yani daha az iyiden daha çok iyiye gidiyorlardı. Bu kadarla kalsa neyse. İşin en vahim yönü, iyiye gidişin mutlaka tek ray üzerinde yürüyeceğiydi. Zorunlu aşamaların her birinden ve sırayla geçmek lazımdı. Mesela Marks’ın tek rayı, ilkel komünist toplum - köleci toplum - feodal toplum - burjuva toplumu - proleter diktatörlük - komünist toplum şeklindeydi. Sosyalist dostlarıma bu hikâyenin Hristiyan cennetten kovulma ve sonunda tekrar cennete, Tanrı’nın krallığına dönme macerasını hatırlattığıı söylediğimde kızarlardı. Bizim bilimsel sosyalistlerimiz arasında, Türkiye feodal aşamadan geçmediği için sanayileşmedi, kalkınmak için önce feodal aşamadan geçmemiz gerekir diyenleri bile dinlemiştim.

Erol Güngör anlatıyor

Dostum, rahmetli sosyal psikoloji zirvemiz Erol Güngör’ün şu satırları o tek raylı tekâmül anlayışının resmini çizer:

“Bugünkü Batı medeniyetinin ve dolayısıyla bugünkü Batı cemiyetinin insanlığın eriştiği son merhale diye görülmesi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Batılı düşünürlerin kafasına kuvvetle yerleşmiş bir fikirden doğuyordu; medeniyet insanlık tarihî boyunca tek çizgili bir yol takip etmiştir, ve bu yol daima daha mükemmele doğru olmuştur. Dikkat edilirse geçen yüzyılın bütün büyük doktrin sahiplerinde bu fikir ortaktır; ancak her biri bu tekâmülde esas olan değişme üzerinde farklı fikirlere sahiptirler. Hepimizin bildiği Fransız filozofu Auguste Comte insanlık tarihini herbiri öbüründen daha gelişmiş olan zihniyet dönemlerine ayırır ve insanlığın son yüzyılda nihayet ilmî (pozitivist) düşünceye ulaşarak tekâmülünü tamamlamış olduğunu söyler. Ona göre insanın ferdi hayatı da aynı merhaleleri geçirir ve olgun insan artık pozitif düşünceye ulaşmış kimse diye kabul edilir. Marx, bu tekâmülü ilkel komünizmden kapitalizme kadar çeşitli merhaleler halinde görüyor ve tekâmülün komünizmle tamamlanacağını söylüyordu. Ondan önce Hegel tarihi objektif ruh dediği şeyin geçirdiği tekâmül merhaleleri halinde izah etti. Kısacası Batılı düşünürler dünyanın uzak köşelerindeki ilkel toplulukları insanlığın ilk halinin temsilcileri olarak kabul ediyorlar, onlardan itibaren on dokuzuncu yüzyılın Batı Cemiyetine doğru uzun bir çizgi çekiyorlar ve rastladıkları her cemiyeti bu çizginin üzerinde bir yere oturtuyorlardı.”

Popper’in tarihselciliği

Güngör devamında “Hayır” der, “insanın macerası tek raylı tekâmül hâlinde gelişmez. Medeniyet hem toplumun mirasının birikimiyle hem de diğer toplumların birikiminden yararlanarak yükselir ama bu yükseliş tek çizgi üzerinde yürümez. Karl Raimond Popper bu tek yol yanılığısına “tarihselcilik” der.

Ne Popper ne de sevgili dostum Erol 21. yüzyılı görebildi. Fakat sosyolojinin, sosyal psikolojinin ve sosyal psikolojide ağırlığını giderek arttıran evrim psikolojisinin yeni bulguları sürekli onları destekledi. The Dawn of Everything - Her Şeyin Şafağı gibi antropoloji- arkeoloji- sosyoloj ve sosyal psikoloji’nin tuttuğu ışıklarla insanlığın geçmişini aydınlatan çalışmalar tek raylı modelin yanılığısını pek güzel gösteriyor. Avcı-toplayıcılar tarıma mı geçti dediniz? Asırlar boyu yan yana yaşayan avcı-toplayıcı ve yerleşik toplumlar var. Daha beteri, yılın bir kısmında avcı-toplayıcı, bir kısmında tarımcı toplumlar, yine yılın bir kısmında diktatörlükle yönetilirken bir kısmında anarşik olanlar da mevcut.

Kamış değil ınar

İnsanlık ilerlemesine ilerliyor. Toplumlar önce kendi birikimlerini, onun yanında başka toplumların birikimlerini üst üste koyarak ilerliyor ama bu bir kamışın yükseliş gibi değil. Daha çok bir ağacın yükseliş gibi. Birçok ana dal, ana dallardan da birçok tali dal çıkıyor. Estetik duyuşla ınar diyelim.

İlerici- gerici ile uğraşırđık diye başladım. 19. Asırda, 20. asrın ortasına kadar Batı dünyası kendisinin ileri, kendi dıőında herkesin geri olduğuna inanıyordu. Batının ürünü Marksistler ise tek raya iman etmişti.

Peki gerçek ne? İnsana ait, hatta tabiata ait her şey gibi gerçek daha karmaşık. Kesinlikle bir ray değil bir ağ, bir kamış değil bir ınar söz konusu. O halde gerici-ilerici ikiliği bitti mi?

Hem evet hem hayır.

Evet, çünkü tek ray, tek çizgi yoksa birine ileri, dięerine geri demek o kadar kolay deęildir.

Hayır, çünkü tek yönlü ray anlamında değil ama bilime, yani insanın gerçeği keşfedebileceğine inandıran ve bilginin sadece ve sadece eskiden geldiğini düşünöenler var. Bunlar başka bir cins, gerici. Benim skolastik dediğim cins.

¹Erol Güngör, Dünden Bugünden- Tarih- Kültür- Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı 1984, sayfa 141- 142

²Popper'in "tarihselcilik"ten kast ettiği ile Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ün hermenötik metodu "tarihselcilik" terimlerinin hiçbir ilişkisi yoktur. Bu hatanın yapıldığını gördüğüm için belirtmek gereği duydum.

³David Graeber ve David Wengrow, Dawn of Everything, Picador Paper 2023. Türkçesi Epsilon'dan çıktı (2024). Eserin alt başlığı: İnsanlığın yeni bir tarihi.